

H Y L L I I D R I T Ë S

E PËRKOHSHME KULTURALE - LETRARE

Editorial

A po vdesin shqiptarët si komb? 3

Kasem Biçoku

Kisha e shën Trinisë e formulës së pagëzimit 6

Aleksandër Mexi

Aspekte të historisë së Ileshkvisë së Sapës dhe lista e ipeshkvijve 37

Bardhyl Demiraj

Johannes Brunius Olchini (+1571) 49

Lucia Nadin - Mario Bonaldi

Il presbitero albanese Girolamo Messio, la chiesa di San Sebastiano a Venezia, le pitture di Paolo Veronese 63

Italo Sarro

Il martirio dei francescani Salvatore da Offida e Paolo da Mantova nel 1644 90

Bardhyl Demiraj

<Pun t'nevoiscime me u dytun per me Scelbue Scpjrtin ...> 111
– Romae 1828, 1776 apo 1773 (?)

Kurt Gostentschnigg

Shkolla e parë shqipe në Kosovë dhe politika arsimore e Austro-Hungarisë ndaj territoreve shqiptare 119

Bahri Beci

Probleme të metodës së studimit të dukurive dialektore të shqipes 129

Pietro Di Marco Un monastero nella storia culturale <i>arbëreshe</i>	144
Injac Zamputti Pozita shoqnore e grues malësore shqiptare sipas Kanunit	166
Ervis Reçi Mustafa Kruja në përpjekjet për krijimin dhe konsolidimin e shtetit shqiptar	193
Arba Baxhaku Rreth rindërtimit të Kishës së Shën Mërisë së Vaut të Dejës përmes një rrëfimi lundruës mbi Drin	203
ARKIVI I HYLLIT	
Letërkëmbim ndërmjet Luigj Gurakuqit dhe Sotir Gjikës (1919-1921)	210
KRONIKË	
Kuvendi albanologjik “Shqipëria në Arkivin e Propagandës Fide” në Vatikan (26-27 tetor 2015)	249
NEKROLOGJI	
Hans-Jürgen Sasse (1943-2015)	254
Aleksandër Stipçeviq (1930-2015)	260

Johannes Brunius Olchini (†1571)

“Dominus pascit me nihil mihi deerit”
(Psalmus 23 [22] 1: Canticum David)

Kontakti ynë i parë me emrin e Gjon Brunit, i njohur edhe si Ulqinaku [= lat. Johannes Brunius Olchini]¹, ishte i rastësishëm dhe sipërfaqësor. U përftua dikur gjatë studimeve në shkollën e lartë, atëherë kur ngjeronim (vetëm ?) ato dy-tri fjali të para të pasthënies së “Mesharit” të Gjon Buzukut e mësonim se si ky biri i Bdekës e kishte hedhur atë në letër të bardhë <n së dashunit së botës së sanë>, shprehje kjo që e lëcisnim përmendësh pa e vrarë shumë rradaken si “dashuri e amshuar ndaj dheut amë, d.m.th. botës së Arbënit” e assesi si përgjërimit shpirtëror ndaj Shkrimit të Shenjtë brenda bashkësisë katolike shqipfolëse. Në këtë kuadër mbaj mend të na sqaroheshin pastaj edhe rrethanat historike kulturore-fetare të përfuturit të librit, përkatësisht syresh që diktuan ndalimin, në mos përçudnimin e tij, sindëkur mëtohet ende sot e gjithë ditën të kenë qenë atëbotë ato masa, pas gjase, aq të rrepta të Kundërreformës që ndërmori Selia e Shenjtë në kuadrin e vendimeve të Koncilit Tridentin. Pjesëtar i këtij koncili (në vitet 1551, 1562-1563) ishte jo rastësisht edhe Imz. Gjon Bruni (Ulqinaku) dora vetë, i porsaemëruar prej Atit të Shenjtë në postin e arqipeshkvit të Tivarit. E siç na shkonte atëherë mendja gjithmonë (vetëm) për tersllëqe, kur vinte llafi sidomos për punë feje e besimi, kujtoj që vrisja edhe unë mendjen, sigurisht për ters, se mos ndoshta ky Gjon “i Zi”, që i gënjyekësh mendja të ketë pasur lëkurë e shpirt ezmer (= *brun*) – si i vetmi pjesëmarrës me veladon po aq të zi në atë koncil, por që fliste dhe lexonte shqip –, ky na paskësh qenë bash ai zuzari, ai dorasi, që na e linçoi dhe e faroi nga faqja e dheut librin tonë të parë në gjuhën e bukur shqipe. Këso rasash nuk mungonte padyshim as nëma gjegjëse: Këtij shpirt- e lëkurëziu bakeq mos ju hapshin kurrëherë dyert e Purgatorit!!!; le të jesë e të vuajë për jetë të jetëve aty, në rrethin e nëntë të Ferrit, ashtu siç ia ka taksur Dante sillojit të tij!!!

Kontakti i dytë me të njëjtin emër u përftua vonë, disa dhjetëvjeçarë më pas, madje në rrethana krejt të tjera, edhe pse tashmë aspak të

1 Shih Farlati, Daniele – Coleti, Jacopo: *Illyricum sacrum*, t. VII, 1817 102vv.

rastësishme e sipërfaqësore: pikërisht atëherë kur gjurmonim hap-pas-hapi interesimin e enciklopedistit dhe filozofit gjerman Gottfried Wilhelm (von) Leibniz për Shqipërinë dhe shqiptarët, interesim ky që erdhi e u thellua kohë më pas edhe me njohjen dhe klasifikimin e shqipes si pasardhëse e gjuhës së ilirëve antikë [= <la langue des anciennes Illyrienes> – letra nr. 8, dt. 10. dhjetor 1709]². Bëjmë fjalë këtu për disa të dhëna sporadike mbi Shqipërinë dhe shqiptarët që i hasëm qysh në shkrimet e para të Leibniz-it (mars 1672)³, e këto lidheshin kryekëput me interesin e tij enciklopedik për Shqipërinë dhe shqiptarët. Janë këto informacione që i përcjellim të shpërndara në studimin e tij me titull “Consilium Aegyptianum”, sidomos në kreun e 15-të të pjesës II të “Justa dissertatio” në rubrikën „De christianis in Turcico Imperio agentibus“, ku Leibniz-i, duke bërë një përjasje të përmbledhur mbi popujt e krishterë në perandorinë osmane⁴, nuk ngurron të vërë theksin mbi popullsinë katolike shqiptare në zonat malore të Epirit dhe të Ilirisë, e cila mund dhe duhej të fokusohet në luftën balllore kundër Portës së Lartë. Sipas tij, kjo popullsi – falë konfiguracionit të ashpër të terrenit, ku gjëllinte, e jo më pak në sajë të karakterit të saj gjysmë të egër – nuk i ishte nënshtruar ende sa e siç duhej sundimit osman, madje priste vetëm një sinjal prej Perëndimit për të ngritur krye ndaj pushtuesit turk.

Këto të dhëna të mirëfillta informative mbi popullsinë shqiptare Leibniz-i i paskësh fituar gjatë leximit të një traktati interesant mbi beglerbegun e dikurshëm të Rumelisë që e paskësh hartuar atëbotë bash Gjon Bruni (= Joh[annes] Brunius natione Albanus). Sipas Leibniz-it, ky autor me origjinë shqiptare i cilëson bashkatdhetarët e vet si të regjur tashmë në punë armësh, por edhe me një shpirt gjithëherë luftarak e kryengritës, aq sa vetë turqit iu frikuakan atyre për më të keqen. Kjo sepse ata nuk lënë rast pa dalë kundër, madje mëngojnë të sajojnë vetë spontanisht ndonjë ngatërresë për të ngritur krye, duke justifikuar në këtë mënyrë edhe ndërmarrjet plaçkitëse me armë. Gjithsesi Bruni nuk hezitonte të shtonte se do të gaboheshin rëndë të gjithë ata që do të besonin se kjo popullsi do të mund t’ia dilte mbanë vetëm asaj lufte, d.m.th. pa pasur mbështetjen e duhur prej Perëndimit.⁵

² Demiraj, Bardhyl: Si ta lexojmë Leibniz-in, në “Studime Filologjike” 1-2 [2002] 163-175.

³ Demiraj, Bardhyl: Leibniz’ Stellung in der Geschichte der Albanologie, në: “Festschrift für Wilfried Fiedler”. Hamburg 2005, f. 13 –31.; si edhe „De Albania occupanda“ – çështja shqiptare në Memorialin e një eruditi, në: “Hylli i Dritës” 4 [2007] 62-70.

⁴ Shih Leibniz, G. Wilhelm: Sammelschriften und Briefe; Seria IV: Politische Schriften, bl. 1. (1667 –1676), botuar prej Preußische Akademie der Wissenschaften, Otto Reichl Verlag, Darmstadt 1931, f. 331-7.

⁵ Sipas Leibniz-it, kjo premisë vlen përgjithësisht për të gjithë popujt e nënshtruar prej turqve, të cilët janë zhveshur prej çdo lloj pasurie, por që do të mund të mobilizohen menjëherë,

Përpjekjet tona për të rënë në gjurmë të këtij traktati të panjohur në historinë e trevave shqiptare e të hartuar me siguri nga <Joh[annes] Brunius natione Albanus>, deri sot nuk kanë pasur sukses; madje nuk kemi përse ta fshehim që nuk jemi ende në gjendje të vendosim një shenjë barazie midis dy emrave dhe mbiemrave të njëjtë – siç edhe pritet – në formë të latinizuar: <Johannes Brunius>, të cilët na shfaqen tash në paletën e historisë shqiptare të Mesjetës së vonë; çka vjen me thënë, nuk disponojmë argumente pozitive, nëse këta dy emra sendërtojnë në vetvete të njëjtin person ase dy adashë, persona të ndryshëm që bartin të njëjtin emër.

Asgjëmangut bashkëlidhja e dy emrave me njëri-tjetrin ndikoi të paktën mendërisht për mirë të shkruesi i këtyre radhëve, në kuptimin që u shtua tash interesimi ynë edhe për klerikun ulqinak Imz. Gjon Brunin e sigurisht pa syzuar aspak të kërkojmë e të gjejmë në personin e tij Judën shqiptare që na e kallëzoi kallauzin e kulturës së shkrimit shqip, madje e zhguli nga faqja e dheut pëllesën e tij, përpos asaj kopjeje gjymtake që i “paskësh shpëtuar” zemëratës së Kundërreformës falë shqyerjes tinëzare të kapakut dhe të frontespicit me emrin e autorit, titullin e mirëfilltë të veprës dhe vendin e botimit të saj. E këso rasash shumëkush që do dhe kërkon të mësojë diçka më shumë për etërit e dikurshëm shpirtërorë të Dheut të Arbënit i drejtohet me përvullje dhe respekt veprës madhore *Illyricum sacrum* të Farlati – Coleti-t, e cila shërben gjithëherë si pikë orientuese dhe burim informacioni të dorës së parë për të gjithë ata klerikë intelektualë, edhe me origjinë shqiptare, deri në fillimet e shek. XIX, të cilët janë ngjitur në fronin e (arq)ipeshkvit në provincat kishtarë dhe dioqezat katolike në Ballkanin Perëndimor dhe Qendror. Imz. Gjon Bruni është sigurisht njëri sosh, madje, siç lexojmë edhe në lëndën e bleut VII të kësaj vepre,⁶ zëri (enciklopedik) i personit të tij është ndër ata të pakë zëra, të cilit autorët tanë i kanë mundësuar aq shumë hapësirë në veprën e vet.

---

sapo të vërejnë se si shkëlqejnë armët e Perëndimit të krishterë në logun e perandorisë. Teksti i plotë latinisht: “... Constat Albanos aliosque montanorum Serviae, Epiri, Illyrici incolas ob asperam locorum naturam satis domitos, caeterum natura feroces et Turcis infestos esse. [...] Ioh. Brunius natione Albanus tractatu de Beglerbegatu Graeciae refert hos Albanos religione Latinos esse, armis instructos, strenuos haberi, et propter continuos motus Turcas sibi ab ijs pessimè timere: propter causas minimas eos tumultuari. Sangiacos quoque saepe ijs occasiones tumultuandi sponte praebere, ut praedarum praetextum habeant. Sed falli eos addit Brunius, qui has gentes sine exterorum subsidij egregij aliquid praestituras autument, quinque putent famam tantum Italicij, Hispanicique auxiliij velut vexillo sublato ad sedionem illis sufficere. Quod de omnibus in uniuersum Turcarum subditis dicendum est, eos per se nihil posse, at cum arma Christianorum in imperij medio fulgere cernent, tum demum Elateria illa hactenus tensa momentaneo impetu laxabuntur.” (f. 337).

6 Në shtojcën e këtij shkrimi lexuesi sqimatar mund të konsultojë çdo kohë tekstin e plotë në faksimilen e botimit origjinal në veprën *Illyricum Sacrum* të D. Farlati – J. Coleti-t.

Leximi i kujdesshëm i këtij zëri në këtë vepër (bl. VII, f. 102vv.) na lejon tash t'i ofrojmë lexuesit të Hyllit një portret sado të thukët të ulqinakut den-baba-den, Imz. Gjon Brunit, duke u mjaftuar sigurisht me kumtuar të dhëna me karakter kryesisht enciklopedik, d.m.th. me sosh që arrijmë të mësojmë në përshkrimin e personit të tij në veprën në fjalë:

Të dhëna të përgjithshme

“Familja Bruni gëzonte nderim dhe respekt të veçantë në Ulqinin që zotërohej prej Venedikut, qoftë për emrin e njohur të vetë familjes, ashtu edhe për begatinë e pasurive të saj. Prej saj dolën shumë emra të njohur: politikanë, ushtarakë dhe klerikë, por mbi të gjithë dallon Gjoni. Vëllezërit e tij ishin Gaspër Bruni (= <Gaspar Bruno>), Kalorës i Varrit të Shenjtë, dhe Ndoi (= <Antonio>) – ndoshta ky i dyti mund të kishte tjetër lidhje gjaku me të. Kur Lufta (turko-veneciane) e Qipros arriti një pikë kulmore, Ndoi ishte një ndihmë e madhe për venedikasit në Epir [= Dheu i Arbënit – B.D.], duke zhvilluar e drejtuar një luftë të ashpër dhe bërë të pamundurën që qyteti [i Tivarit] të mos binte në duart e armiqve. Kur u shpall kapitullimi i qytetit, ai iu druajt zemërimit të bashkëqytetarëve, vendimin e të cilëve për kapitullim ai e kundërshtoi me ashpërsi deri në momentin e fundit. Kështu që mori një anije dhe gjatë lundrimit për në Apulia u hodh në det, por u kap nga një triremë turke, duke rënë kështu rob në duart e armiqve.” (f. 102)

Karriera kishtarë dhe shugurimi si arqipeshkëv i Tivarit (1551)

Gjoni ynë parapëlqeu shërbimin meshtarak kundrejt atij shekullar ase ushtarak, duke marrë vend në bashkësinë e klerit të Ulqinit. Do mot më vonë, Papa Julius III duke gjykuar aftësitë e tija të veçanta dhe erudicionin e jashtëzakonshëm e ngjiti në katedrën ipeshkvore të Tivarit, duke i dorëzuar atij në mënyrë solemne pallium-in arqipeshkvor, ashtu siç rezultoi edhe në aktet konsistoriale:

- “22 maj 1551: Pasi arqipeshkvi i nderuar Ludovico i dorëzoi vullnetarisht postin Shenjtërisë së tij dhe ky e konfirmoi këtë [largim – B.D.], Ipeshkvisë së Tivarit i mungonte mbarështrimi mëshirues i një bariu shpirtëror. Papa u përkujdes për këtë gjë, duke vendosur në krye të saj si arqipeshkëv dhe bari Gjon Brunin, prift nga Ulqini [...]
- 26 qershor 1551: Sipas vullnetit të Zotit e në praninë e Gjon Brunit ai i dorëzon këtij pallium-in në mënyrë solemne.” (f. 102)

Pjesëmarrja në Koncilin Tridentin

“Para se të vendosej në Tivar, Gjonit iu desh të shkonte e të merrte

pjesë po atë vit dhe një vit më pas në Koncilin Tridentin [= K. i Trentos], ku u prit me ngrohtësi të veçantë prej Karl Borromaeus-it. Por meqë për shkak të luftës, kryengritjeve dhe acarimeve sociale në Gjermani u pa e udhës të ndërpritej rishitas Koncili, Gjoni u kthye për të ushtruar drejtimin e ipeshkvisë. [...]

Pas një ndërprerjeje të gjatë Papa Piu IV e thirri sërishmi Koncilin, kështu që Gjoni u kthye në Trento në vitin 1562 dhe pjesëmor në seancat e mbetura nën drejtimin e Papa Piu-t. Siç shënon Servantio në ditarin e tij, kreu 35, për të: „Ai erdhi në Trento më 8 shkurt 1562 dhe më 11 shkurt 1563 kishte si detyrë të mblidhte raste të keqpërdorimit të sakramentit të shugurimit kishtar.“ Atë e ndeshim edhe ndër emrat e ipeshkvijve të përzgjedhur prej Papa Julis III, të cilët nderuan me praninë e tyre Koncilin, siç dëshmojnë edhe nënshkrimet e tyre. Në to shkruhet shprehimisht: „Gjon Bruni prej Ulqini, Primat i Mbretërisë së Serbisë dhe arqipeshkëv i Tivarit. [...]“ (f. 103)

Kthimi në Tivar dhe Ulqin

“[...] Të njëjtin vit [= 1565], pas vdekjes së ipeshkvit të fundit të Ulqinit, Andreas, “Pius IV i besoi Gjon Brunit, arqipeshkëv i Tivarit, bashkësinë e Ulqinit (më parë *Dulcinium*), i cili nuk është as 15 milje larg Tivarit dhe prej të cilit ai vetë e ka origjinën. Së fundi, ai ia caktoi atë [detyrë] deri në fund të jetës. 30 tetor 1565.“ Kështu shkruhet në bleun e dytë të breviarit papnor, f. 329. Sipas një porosie të Papës ai mori përsipër edhe drejtimin shtesë të Dioqezës së Budva-s, në mënyrë që të mos përkëqesohej gjendja prej mungesës së vazhdueshme të Ipeshkvit Antonio Civrelia. Pas Koncilit ai nuk ishte kthyer në dioqezën e tij [...]

Kaluan thuhetse 20 vjet që ai drejtonte me zgjuarsiri dhe në paqe Tivarin e gjithë dioqezën, kur osmanlliu Sulltan Selimi donte të pushtonte Qipron, duke i shpallur kështu luftë Venedikut në vitin 1570. Por pesha kryesore e luftës ishte gjithsesi në Dalmaci. Lufta për Qipron kishte hyrë në vitin e dytë, kur Tivari ra në duart e turqve.” (f. 103)

Dorëzimi i Tivarit dhe rënia rob e Imz. Gjonit në duart e turqve

“Pretori i qytetit atëkohë ishte Alexander Donato, i cili në fillim të luftës dha dëshmi të shkëlqyera të qëndrueshmërisë dhe zellit luftarak, sepse, pasi shoi armiqësitë që kishin përçarë keq patricët nga njëra anë me qytetarët e shtresës së dytë si edhe plebenjtë nga ana tjetër, mblodhi një armatë me ushtarë dhe qytetarë dhe ndërmori një sulm ndaj popullsisë fqinjë, të sunduara prej turqve, si edhe sulmoi në befasi edhe Dobrovodën (= <Dobra Voda>), një vendbanim i mbrojtur (me mure) i klanit të Markoviçit (= <Marcovici>), i cili kishte mbledhur me kohë një turmë [të armatosur] me synim armiqësor që të hynte në Tivar

dhe bashtinat e tij. Dhe pasi ata vranë 200 vetë dhe zunë shumë robër, ndërkohë që vetë humbën gjithsej vetëm 5 luftëtarë, plaçkitën vendin dhe i vunë zjarrin. Një herë tjetër ai shkretoi dhe dogji pa menduar gjatë Volviza-n, një trevë nën zotërimin e dikurshëm të Venedikut, në të cilën prodhohej ndërkohë armatim. Pas këtyre fillimeve ngazëlluese ai u josh gjithnjë e më shumë për vepra të mëdha dhe mendoi të sulmonte Shkodrën, e përforcuar më së miri prej pozicionit dhe masave mbrojtëse, meqë aty Donato me anë të korrespondencës dhe ndërmjetësve të fshehtë kishte fituar në anën e vet disa banorë të saj, që donin rënien e qytetit. Ata i dhanë atij shpresë të madhe për pushtimin e qytetit. Andaj i kërkoi Pretorit [të Ulqinit] Ascrivio ushtarë, armë dhe armatime të tjera. Por prefekti [= pashai] turk i Vlorës kishte stacionuar aty trupa të zgjedhura dhe nga njëra anë u futi tutën gjithë banorëve të qytetit me mos guxuar të ngrënë krye e nga ana tjetër e bëri edhe Donato-n të tërhiqte mbrapsht planin e tij. Zelli i tij i jashtëzakonshëm e ndërkohë i famshëm luftarak u shua pra pikërisht atëherë kur ishte i nevojshëm më shumë [se kurrë] dhe topitja e tutja prej frike e lëkundën burrërinë e tij të dikurshme. Armiku [= turqit], pasi kishte marrë ndërkohë Ulqinin, nuk i ishte afruar fare Tivarit për ta rrethuar, kur Donato priti edhe një ndërmjetës turk, duke u treguar i gatshëm për t'u hyrë pazareve të kapitullimit. Në këto pazare ai veproi me mendjehetësi, duke sigluar dorëzimin [e qytetit]. Imz. Gjoni u përpoq me fjalë të ashpra ta detyronte këtë njeri të hiqte dore nga ky vendim. Por sapo atij iu bë e qartë, që me fjalë nuk do të qullaste gjë, thirri në një fjalim të zjarrtë të gjithë qytetarët, që më mirë të vuanin gjithçka, se sa të braktisnin atdheun. Por kur pretori [Donato] u tërhoq nga qyteti me trupat e tij mbrojtëse, edhe banorët, tërësisht të kapitur nga fuqitë dhe shpirtërisht të deziluzionuar, u detyruan të pranonin dorëzimin. Kështu mori fund e gjithë ajo qytetari e lartë në duart e turqve: jo për shkak të aftësisë së armiqve të saj, se sa prej paburrërisë së pretorit dhe drejtuesit të tyre.

Të tjerëve [= banorëve] iu la të paktën e lirë ose të largoheshin ose të qëndronin [në qytet]; shpresa për një shpërblim të majmë i joshi megjithatë turqit të kapnin arqipeshkvin e t'i vinin prangat duke e mbajtur në burgim. [...]” (f. 104)

Martirizimi

Pas përshkrimit në paragrafë të veçantë të kushteve të kapitullimit së bashku me situatën e popullsisë qytetare pas dorëzimit të qytetit⁸,

⁷ Shkrimi vijon me një pasazh se si e përshkruan dorëzimin e qytetit Andrea Morosini në librin e dhjetë të veprës së tij mbi historinë e Venedikut. Edhe këtu citohet, përpos zënies rob, edhe fjala e zjarrtë e Imz. Gjoni para qytetarëve për t'i dalë zot qytetit.

⁸ Më pas shkrimi përcjell kushtet e kapitullimit, të cilat premtinin fillimisht ruajtjen dhe

Farlati përqendrohet në një numër aktesh heroike të banorëve të Tivarit,⁹ duke dalluar veças qëndrimin burrëror dhe ndërhyrjen e pashembullt të Imz. Gjon Brunit për të ruajtur dhe mbrojtur besimin katolik, e duke e paguar sigurisht këtë qëndrim me martirizimin e tij:

„Në ç’mënyrë, në ç’vit dhe ç’datë gjeti vdekjen, për këtë na rrëfen letra e një anonimi, që ruhet në Arkivin Roman të jezuitëve. Unë [= Farlati] ia lejova vetes, të shkëpus prej saj sa vijon për ta përdorur për qëllimin tonë. Kur turqit – siç u tha – e zunë rob, ai u vu nën dhunën e prefektit të flotës turke, të cilin njerëzit e vet e thërrisnin Ali Pasha. Atë e këshilluan si Ahmet Pasha ashtu edhe Beglerbegu ose prefekti i Rumelisë si edhe njerëz të tjerë me influencë, duke insistuar me ndërgjegje të plotë, që t’i ripte lëkurën për së gjalli arqipeshkvi, të cilin ata e urrenin si murtajën për shkak të kokëfortësisë dhe besimit të tij fetar. Ali Pasha sigurisht nuk pranoi dhe vendosi fillimisht që në rast triumfi, të shoqërohej prej tij në veshjen zyrtare kishtarë. Më vonë ndërroi mendje dhe i premtoi lirinë, në rast se ai do të blinte veten për 25.000 lira ari veneciane. Robërit, të cilët në atë ditë të paharruar, kur turqit u thyen tërësisht në betejën detare të <Echinaden> [= Beteja e Lepantos] – pra siç dihet më 7 tetor 1571 – fituan lirinë, tregojnë tashmë që arqipeshkvi, sa kohë që qëndroi në pranga, asnjëherë nuk reshti nga njëra anë t’u japë zemër të burgosurve pranë tij me përballuar me durim vuajtjet e tyre e nga ana tjetër djemtë e rinj, të cilët turqit i nxisnin vazhdimisht të renegonin, t’i qëndronin besnikë besimit [katolik]. Përpos kësaj, për të mënjanuar mërzitjen e të qenët pa punë dhe në një farë mënyre edhe për një lloj ushtrimi shpirtëror, arqipeshkvi sajonte shpesh me litarë rruzare të vogla për nderuar dhe lutur Amën Virgjëreshë të Zotit e në to ndërkalte ndërmjet dhjetë nyjave të vogla edhe një të madhe. Këto ishin sipas rastit një [lutje] Ati Ynë dhe një Falemi Mari. Me shembullin dhe dinjitetin e tij ai mori në mbrojtje edhe ata njerëz fakirë-fukarenj që të mos linin besimin e të bëheshin turq pa fe e pa iman.

Ditën e Betejës [së Lepantos] turqit e thirrën të ngjitej në bordin e anijes dhe e vranë pas humbjes së tyre: ai nuk duhej ta jetonte lirinë.

---

mbarështrimin e jetës së deriatëhershme ekonomike e kulturore-fetare të popullsisë, por që nuk vazhdoi aspak gjatë, sepse autoritetet vendore turke gëlltitën [me bukë] premtimet e tyre. Kjo solli si pasojë emigrimin masiv të asaj shtrese që donte të ruante besimin e krishterë, fenë e të parëve, ndërkohë që familjet fisnike e shumë të tjera u konvertuan në mënyrë masive në myslimanizëm, meqë “atdheu dhe pasuria ishin për ta më të vlefshme se besimi fetar.” (f. 104)

9 Nuk mungon të citohet në këtë rast një pasazh nga libri i shtatë i veprës së Julius Caesar Capaccio „Elogia“ (nr. 38) ku përshkruhet akti i virgjëreshës <Franca Medimnovicea>, e cila parapëlqeu t’i jepte fund jetës duke u hedhur nga një shkëmb në det, vetëm e vetëm të mos binte në duart e ushtarëve turq të Sulltan Selimit. (f. 104-105)

Gjatë burgimit dhe në çastet e vdekjes e shoqëroi atë një nipi i tij, Nikollë Bruni (= lat. <Nicolaus Brunus>), një i ri 29 vjeçar, që drejtonte trupat e kavalerisë. Pas përpjekjeve të shumta e premtimeve me ar dhe metodave të tjera joshëse për ta nxitur të heqë dorë nga besimi i tij fetar, turqit i hoqën atij të drejtën të komunikonte e të qëndronte pranë arqipeshkvit, me mendimin se do të mundnin kështu më lehtë ta joshnin me përfaquar besëtytninë e tyre të pafe. Por mospërkulja e tij e rriti edhe më shumë zemërimin e tyre të ashpër dhe të përbindshëm, duke i prerë kokën besimtarit të devotshëm në të njëjtën ditë.” (f. 105)

Jehona e mortit

Në pjesën e fundit të këtij përshkrimi aspak të shkurtër Farlati përqendrohet kryesisht në fatin që përjetoj më pas vetë froni i arqipeshkvit të Tivarit¹⁰ si edhe zhvillimet e mëvonshme historike-kulturore në këtë arqipeshkvi e më gjerë.¹¹ Vetë emri i Imz. Gjon Brunit na shfaqet në këtë kontekst gjithë-gjithë në dy pasazhe, të cilat po ia përcjellim lexuesit në vijim, meqë lidhen pazgjidhshmërit me tipare dhe dhunti të karakterit të tij dhe jehonës së emrit që la pas:

„Shuarja Gjonit ishte për gjithë Arbëninë (= <Albania>) një fatkeqësi e madhe dhe pas mortit të tij mbajtën zi të gjithë katolikët shqiptarë me vaje e gjëma pa fund [...]” (f. 105)

Vijon në mbyllje edhe një pasazh nga një letër e vitit 1578 drejtuar Papa Grigorit XIII me lutjen për të emëruar për provincën kishtare të Maqedonisë [= <Arbënisë> dhe Kishës metropolitane të Maqedonisë] një arqipeshkëv të ri, si vijon:

„Qyteti i Tivarit ndodhet katër milje larg bregut, ka statusin e selisë arqipeshkvore, duke pasur një rol parësor në Mbretërinë e Serbisë. Arqipeshkvi i tij i fundit ishte Gjon Bruni. Sa kohë që ai drejtoi dioqezën, e vizitonin atë të gjithë të krishterët, që jetojnë në treva të pushtuara nga turqit, të gjithë besimtarët e besimit katolik-romak, jo vetëm nga Serbia por edhe nga Maqedonia [= provinca kishtare e Arbënisë dhe Kisha Metropolitane e Maqedonisë – B.D.] dhe vetë ipeshkvit, sa herë që kërkonin ndihmë prej tij. Kush jetonte larg, ai ndërhynte me emrin e vet për ta vizituar ipeshkvij të tjerë, kështu që nuk iu desh të heqë dorë nga fjala e Zotit dhe dhurimi i sakramenteve. Por kur serbët [= besimtarët katolikë në Serbi – B.D.], pas vdekjes së tij e ndjenë mungesën e mbështetjes së tij njerëzore, ata iu drejtuan një prifti,

¹⁰ Në të cilin u ngjit në vitin 1575 përkohësisht prifti vendas <Theodorus> i emëruar thjesht ipeshkëv nga Selia e Shenjtë. (f. 105)

¹¹ Pas dy vjetësh, kur ipeshkvi i ri ndërroi jetë, turqit uzurpuan një herë e përgjithmonë selinë/pallatin arqipeshkvor të Tivarit. Gjithsesi në vitin 1578 Papa Grigori XIII emëron si arqipeshkëv <Ambrosius>-in.

bariut shpirtëror me emrin Teodor, me lutjen që të ndërhynte te Papa për të caktuar një arqipeshkëv të ri. Vetë ky u shugurua ipeshkëv pas mbërritjes së tij në Romë në vitin 1755, dhe kur u kthye në [Mbretërinë e] Serbi[së] u ofroi ndihmë të pallogaritshme besimtarëve të atyshëm. Ai u vendos në Lezhë (= <Alexium>), ku përfitoi një pjesë të pagës së tij ipeshkvore (pjesa tjetër erdhi prej Shkodrës fqinjë). Në maj të vitit 1577 ai u nda nga jeta. Meqë tani trevat e Maqedonisë banohen gjithkund prej të krishterëve dhe atyre u mungojnë priftërinjtë për të ushtruar besimin katolik – ipeshkvijtë po se po –, do të ishte një ndihmë e madhe, në qoftë se Papa do t’u dërgonte një arqipeshkëv për të drejtuar Maqedoninë sipas të drejtës metropolitane, duke mundur t’u qëndrojë kështu pranë banorëve të saj. Seli të përshtatshme për të do të ishin Lezha, Shkodra ose një vend nën zotërimin e Raguzës, veçse jo në një qytet nën administrimin e venedikasve, kështu që ai do të mund të lëvizte me lehtësi në zonën turke. Për më tepër ai duhet të jetë i aftë dhe i zgjuar, në mënyrë që të mund t’u përshtatet veçorive të ndryshme të bashkësive anase – sidomos ai duhet të bindë si turqit [= myslimanët] ashtu edhe skizmatikët me mënyrën e vet të jetesës dhe erudicionin, duke fituar kështu respektin e tyre. [...]”¹²” (f. 105-106)

Facit

Mbyllim këtu kontaktin tonë të tretë e ndoshta jo të fundit me një portretizim të thukët e me të dhëna kryesisht të karakterit enciklopedik mbi Imz. Gjon Brunin (Ulqinakun) së bashku me martirizimin e tij më dt. 7 tetor 1571, pikërisht ashtu siç na e përshkruan Farlati (– Coleti) në kryeveprën *Illyricum Sacrum* (bl. VII, f. 102-106). Sigurisht që edhe këtë radhë nuk na buzëqeshi fati me gjetur e mbledhur argumente pozitive, nëse dy emra të njëjtë në historinë e kulturës shqiptare sendërtojnë në vetvete të njëjtin person ase janë dy adashë, persona të ndryshëm që bartin të njëjtin emër. Megjithatë shpresojmë të na jetë shpërblyer munda, meqë të paktën u rrekëm t’u binim kambanave e të zgjonim në kujtesën e sotme intelektuale, se historia e kulturës shqiptare nuk është një qerthull i mbyllur njëherë e përgjithmonë e se kemi e duhet të kemi sot e gjithë ditën detyrën dhe detyrimin moral të kërkojmë, të njohim e të përkujtojmë edhe njërin prej martirëve të Krishterimit Shqiptar, në mos të parin të regjistruar zyrtarisht si të tillë në analet e historisë ekleziastike të Ballkanit Perëndimor. Veçse syresh të tillë – klerikë

¹² Sipas Farlati-t (f. 105), ky pasazh buron nga një letër e gjatë që ndodhet në Arkivin Roman në S. Angeli: dollapi VII, sergjani II, nr. 10. Menjëherë pas këtij pasazhi, Farlati ndërhyr për të sqaruar kuptimin e nocioneve gjeografike-administrative (të gabuara) që shfaqen në këtë letër, siç ishte nocioni “Maqedoni” si term gjeografik-administrativ i hershëm, që nuk ka të bëjë aspak nocionin e Ilirisë së Justinianit.

martirë, studiues dhe intelektualë të (pa)regjistruar në këto anale – janë shumë, vërtet shumë; emrat e tyre i ndeshim gjithkur e gjithkund në hapësirën jetike mbarëshqiptare. E të gjithë bashkë ndajnë ende sot me njëri-tjetrin – duke i lehtësuar e ngushëlluar bashkas njëri-tjetrit (!!!) – ndeshtrashat e moteve, e sidomos atë zezonë të madhe që vijon të pllakosë jetëshkrimin e Historisë së Kulturës Shqiptare përgjatë e pas fundosjes së shtetit të parë dhe të fundit ateist në Europë, ku dhe kur një turrë të vdekurish për së gjalli kujdesen vetë(m) t’i bëjnë hyzmet të gjallit të vet për së vdekuri, duke njollosur kështu në masë me bërlllog dhe kakarimë në korr Kodikun e shenjtë të Historisë së Kulturës Shqiptare, të Fjalorit fatkeq Enciklopedik Shqiptar, sidomos në ribotimin e tij të dytë (Tiranë 2008-9), po-se-po.

JOANNES VIII. ARCHIEPISCOPUS
ANTIBARENSIS XXXIV.

Familia de Brunis Olchini, dum hæc ci-
vitas sub imperio Venetorum stetit, in pri-
mis inter Olchinienses claritate generis, co-
pia divitiarum floruit. Hæc cum alios mul-
tos illustres viros Reipublicæ vel Ecclesiæ,
tum etiam Joannem dedit. Fratres habuit
Gasparem Brunum equitem Hierosolymita-
num, & Antonium, ni forte consanguineus
fuerit, qui, bello Cyprio fervente, egregiam
Venetis operam in Epiro navavit; &, cum
pro defensione patriæ acriter pugnasset, ne
civitas hostibus dederetur, quantum in ipso
fuit, summa contentione obstetit. Pacta ur-
bis deditio, veritus suorum invidiam, quo-
rum de patria tradenda consilium vehemen-
tissime oppugnaverat, navicula conscensa,
cum in Apuliam transiturus se in altum eje-
cisset, a Turcica trireme interceptus in ho-
stium potestatem pervenit. Joannes noster ec-
clesiasticam prophanæ militiæ prætulit, &
aggregatus fuit ad Clerum inter Canonicos
Ecclesiæ Olchiniensis; ex quo illum Julius
III. ob eximias virtutes, & excellentem do-
ctrinam ad Sedem Antibarensis evexit, &
pallio Archiepiscopali donavit, ut est in ta-
bulis Consistorialibus: 22. Maji an. 1551.
*providit Ecclesiæ Antibarensi tunc vacanti
per cessionem Reverendi Patris Ludovici Ar-
chiepiscopi in manibus sue Sanctitatis sponte
factam, & per eandem admissam, Pastoris
solatio destitute de persona Joannis Bruni Pres-
byteri Dulcinensis, ipsumque illi in Archie-
piscopum præfecit & Pastorem, reservata ei-
dem Ludovico Archiepiscopi Antibarensis de-
nominatione, necnon pensione annua 65. scuto-
rum auri super mensæ Archiepiscopalis dictæ
Ecclesiæ fructibus, que transcat ad succes-
sores de consensu ipsius Joannis, & cum de-
rogationibus & clausulis &c. 26. Junii 1551.
Instante D. Joanne Bruno Archiepiscopo An-
tibarensi præsentem concessit pallium eidem Joan-
ni*

ni Archiepiscopo. Eodem anno, antequam Antibarim se conferret, & sequenti sub Julio III. interfuit Concilio Tridentino, Carolo Borromæo maxime acceptus. Sed cum propter bella, seditiones, tumultus Germaniæ Concilium iterum intermittere oportuerit, Joannes ad suam Ecclesiam regendam profectus est; vixque Antibarim pervenerat, cum a Julio III. literas accepit sibi & Episcopo Olchiniensi inscriptas die 23. Aprilis an. 1553. quæ uterque jubetur, de quadam locatione judicium facere instituta ab Augustino Nigro Abbate S. Nicolai ad fluvium Bollianam in diocesi Olchiniensi, eamque, si utilis foret illius Abbatis Ecclesiæ, firmam & ratam habere. Hasce litteras in Jacobo Olchiniensi Antistite describens. Anno autem 1562., cum Pius IV. Concilium longo intervallo interruptum revocasset, Tridentum reversus reliquis sub Pio sessionibus adfuit; & Servantius in suo Diario cap. 35. hæc de Joanne addit: 1562. die 8. Februarii pervenit Tridentum, & die 11. Februarii an. 1563. deputatus fuit ad colligendos abusus de Sacramento Ordinis. Idem inter Episcopos a Julio III. creatos, qui Concilium sua præsentia cohonestarent, & subscriptione approbarent, numeratur, Joannes Brunus de Olchinio regni Servia Primas, Archiepiscopus Antibarensis. Cum vero Antibarim reversus jam esset; nescio quid dissidii illi intercessit cum Laurentio Pisano pro Rotaciensi Monasterio, quod ejus suberat jurisdictioni; jamque actionem in Laurentium intenderat, a quo interea causa ad Pontificem delata fuit, ejusque judicium postulatam. Pontifex rem totam ad Cardinales referri jussit, qui interpretando de hujusmodi controversiis Concilio Tridentino præerant; & eorum nomine scripsit ad Joannem Julius Pogianus, qui ab epistolis erat sacre Concilii Congregationi, monens, nequid ulterius in Laurentium ageret, antequam ab iisdem Cardinalibus de illorum sententia litteras acciperet. Pogiani epistola hæc est: *Reverendissime domine. In congregatione illustrissimorum Cardinalium, quos sanctissimus dominus noster in consilium adhibuit ad explicandas quæcumque oriri possint in decretis sacri Tridentini Concilii, dubitationes, relatum est de controversia, quam habes cum nobili viro Laurentio Pisano de residentia S. Mariæ de Rosezzo Antibarensis diocesis. qua de re dicte sunt sententiæ prudenter & amanter; quarum ea summa fuit, ut, istius cause melius cognoscende & explicande gratia, rem sustineas, & superedeas omni actione, quam contra ipsum Laurentium institueras, neque ulterius progrediare, nisi de ea re illustrissimorum Cardinalium sacre congregationis litteras acceperis: ad quos, siquid præterea opus esse videbitur, scribas. quare amplitudinem tuam hortor, ut, tota re dilata, illustrissimorum patrum consilio & sententiæ obsequi velis: cui incolumitatem & salutem precor. prid. Kal. Apr. MDLXV.* Quid vero consecutum postea fuerit, nullis præditum monumentis comperio.

Eodem anno, cum Andreas postremus Olchiniensis Episcopus decessisset, Pius IV. Bruno Archiepiscopo Antibarensi commisit Ecclesiam Olchinen., alias Dulcinen. que ab Civitate Antibaren. 15. millia non distat, & de qua oriundus erat. Deinde eam illi ad vitam assignavit. 30. Octob. 1565.; ut est Tomo 2. Brev. pag. 329. Joannes ex mandato Pontificis suscepit etiam administrationem Ecclesiæ Buduensis, nequid detrimenti caperet ex absentia diuturna Antbnii Cyprelli Episcopi, qui e Synodo Tridentina non ad suam Ecclesiam redierat, sed Barium in suam patriam secesserat, ibique apud suos otiosus sedebat.

Annos fere viginti Metropolim & provinciam Antibarensis sapienter tranquilleque gubernaverat, cum Selymus rex Turcarum insulæ Cypri potiundæ cupidus anno 1570. Venetis bellum intulit; cujus quidem belli pars magna in Dalmatiam incubuit. Jamque annus alter belli Cyprii agebatur, cum Antibaris in potestatem Turcarum devenit. Erat Prætor civitatis Alexander Donatus, qui sub initium belli præclara magni animi ac bellicæ virtutis documenta dederat. Nam, extinctis quæ omnino deferbuerant inter patricios ac cives secundi ordinis plebeiosque odiis, atque in hostem conversis, militum & incolarum contracta manu, in proximos Turcicæ ditionis populos impetum fecit, & Dobrovadam oppidum Marcovichiorum, qui jamdudum Antibarensibus infensi copias ad invadendos illorum fines cogebant, de improviso adortus, ducentis cæsis, compluribus captis, quinque ex suis tantum desideratis, diripuit atque incendit; mox Volvizam regionem olim Venetis subjectam, armaque parantem aggressus omnia ferro ignique vastavit. His præclare cæptis magis magisque ad res majores aggrediendas incensus de Scodra urbe situ & arte munitissima oppugnanda cogitabat; præsertim cum animos quorundam Scodrensiùm ad defectionem proclinos clandestinis nunciis ac litteris sibi conciliasset, qui urbis capiendæ magnam spem iniecerant. Itaque a Prætoris Ascrivii milites, arma, cæterosque bellicos apparatus postulavit. Verum Præfectus Turcicus Aulonæ, qui delectas copias Scodram intulerat, tum cives omnes ingenti metu percultos a rebus novandis avertit, tum Donatum a suscepto consilio deterruit; in quo militaris ille & egregius ardor tum, cum maxime opus erat, refriguit, & pristinam virtutem socordia atque ignava timiditas labefactavit.

Post Olchinium captum & direptum vix hostis ad obsidendam oppugnandamque Antibarim admoveat, cum statim de urbe dedenda Turcicum internuncium libenter accepit, & cum in colloquium venisset, se faciliè adduci passus est, ut deditionem pacisceretur. Joannes Antistes multis verbis hominem ab eo consilio revocare conatus est; ubi se nihil hortando proficere animadvertit, oratione ad cives conversa ad omnia perpetienda

potius, quam ad patriam deserendam cunctos inflammavit. Sed, Prætor cum militibus præsidariis abeunte, Antibarenses destituti viribus, debilitati animis, deditionem facere coacti sunt. Ita nobilissima civitas non hostium virtute, sed Præfecti ac ducis ignavia in potestatem Turcarum venit. Ac cæteris quidem vel abundi, vel repahendi potestas permissa; sed spes opulentæ redemptionis Turcas impulit, ut Joannem Archiepiscopum captum vinculumque in servitute retinerent. Deditionem Antibarensis Andreas Mauroceus lib. x. hist. Ven. his verbis descripsit: *Olebinio capto, ac direpto, in Antibaris conspectum se Pertaus, præfectus classis Turcæ, dedit; militibus ac tormentis in litus eductis, per Orembejam Alexandro Donato Prætori literas misit, quibus ad urbem tradendam eum hortabatur: Is libenter se cum Orembejo collocaturum respondit; qui, Pertao jubente, prætorianis quibusdam stipatus ad urbis portas accessit; a Joanne Guidicionio Lucensi præcipuo militum ejus loci præfecto Prætoris verbis in urbem invitatur: Epirota quodam centurione a navis ostiis relicto, ingressus, secretoque de faciendi traditione cum Donato colloquitur; in id conveniunt, ut postulat suam illi mentem Prætor significet. Guidicionius misus, qui, vita ac bonis, conservatis, unicuique discedendi facultate permissa, deditionem pacisceretur. Ex condito, Orembejo denuo in urbem introducto, dum concordie leges describuntur, Amentis in propinquos se agros inferentis tentoria conspiciuntur; inde majori metu, Donatus percussus, e vestigio pacta concordia, urbe egreditur non sine ingenti periculo, ne una cum Orembejo a furenti milite, atque oppidanis interficeretur, plerisque e civibus ac militibus repentinam ac turpem deditionem detestantibus, quos Joannes Brunus Antonii Bruni affinis summa in religionem pietate, magna in Venetis fide, ad hostium impetum fortiter sustinendum, neque per metum atque ignaviam deditionem facerent, vehementi dicendi ardore incitaverat. Verum Orembejus sollevi astu infimæ plebis ingluviem, frumenti ac comæatus horreis reseratis, permulcere adnixus una cum Donato ac militibus paucisque aliquot civibus evasit; captivum Antistitem hostes fecere. Donatus ob rem perperam atque ignave gestam bonorum publicatione, perpetuo exilio, nobilitatis amissione a Decemviris est multatus. Turcæ, Antibari munita, Spiæ castri edito loco prope litus siti moenibus complanatis, Buuam ab Augustino Paschalico Prætoris militibus atque incolis relictam, oppidanis se deditibus, occupare, leges eorum ac privilegia sarta restaque servare polliciti. Verum, abscedente classe, infirmum atque exile oppidum egre defendi posse eorum regionum Sanguiacus ratus ad diruenda moenia, domos solo æquandas, oppidum diripiendum se contulit. Neque aliquod libidinis, avaritiæ, necis, captivitatis genus fuit, cujus vestigia in oppidis, urbibus, agris, rælis innoxisque populis*

impressa truculenti ac barbari hostes reliquerunt.

Neque aliter fere cum Antibarensibus actum. Urbem in has conditiones sane honorificas deditam ferunt. Ut civitas iisdem, quibus antea, legibus uteretur, iisdemque regeretur magistratibus; ut Christiani cultum religionis liberum & publicum retinerent; atque initio quidem a sacris templis violandis, vexandisque Christianis Turcæ abstinerent; ut bona civium sive immobilia, sive quæ moventur, & fructus ex illis percepti penes antiquos & legitimos domines remanerent; ut proventus tum communes Ecclesiarum, tum privati familiarum intacti essent, & nullis, quibus ad eam diem non suberant, tributis onerarentur; ut templa & sacella omnia Christianorum tam in civitate, quam in suburbis, & universo territorio Antibarensi sarta restâ servarentur, & si forte laberent, nemine obsistente, refici possent; ut denique potestas esset cuique vel in urbe commorandi, vel, quocumque vellet, abundi resque suas asportandi. Verum his deinde pactis & conditionibus haud stare voluit perfidia Turcarum; & præter eos, qui religionis Christianæ servandæ & profitendæ studio voluntarium exsilium sibi consciverunt, plerique Antibarensium æque nobiles ac plebei, quibus patria & bonorum suorum possessio, quam religio & salus æterna fuit antiquior, ut se acerbissimis exactioibus atque injuriis eximerent, paulatim a recta in Deum fide alii ex aliis desciscere cœperunt, ac demum Christi cultum cum Mahumetica superstitione palam aperteque commutarunt. Verum tot inter clades Pastrovichii gens ferox atque bellicosa, Budua & Antibari interjecta, repulsis hostibus, se suaque omnia in fide & ditione Venetorum retinuerunt. Non defuerunt tamen ex Antibarensibus, qui egregia erent virtutis, atque religionis exempla, & Christianam fidem invictis animis adversus Turcarum immanem feritatem nobilitarent. Julius Cæsar Capaci in elogiis lib. 7. num. 38. narrat de nobili quadam virgine, quæ pudicitiam tuendæ causa sese in pelagus precipitem dedit, ne violaretur ab hostibus; rem suismet verbis expedit. *Cum classem in expeditionem contra Venetos Selimus Thracia Imperator an. 1570. eduxisset, & in Cyprum insulam cogitaret, dum maritimam oram legeret, militum manus ad Antibarim appulsi vicina eppida & agros direptura. Obviam incisa processit nobilis virgo, cui nomen Franca Medimnoicea, quæ hostium aspectum perterrita in certam & periculosam fugam inter saxorum asperitatem se conjecit. Barbari non improbe partam prædam arbitrati, si eam captivam ducerent, fugientem baud impigere insecuti. Generosa tamen virgo, cum animadverteret aditum sibi alio non patere, ex pendenti saxo maluit se in maris tendas precipitare, quam Scytharum immanem servitutem subire, & invicem violari. Saxa perpetuum nomen sortita sunt, quæ deinceps ab*

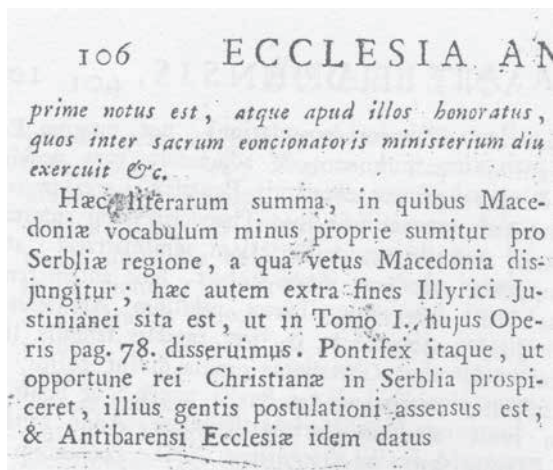
ascollis de vineæ stipe, virginis scilicet saxa, appellata fuere. In primis vero enituit ipsius Joannis Archiepiscopi virtus, & protuenda catholica religio usque ad mortem fortitudo. Quo enim modo, quæve anno, ac die vitam finierit, narrat epistola cujusdam Anonymi in Romano archivo Domus Professe Soc. Jesu servata, ex qua hæc de Joanne exscribere; & in rem nostram licuit referre. Cum enim a Turcis captus fuisset, uti superius diximus, in potestatem venit præfecti Turcicæ classis, quem Ali Bassam ipsi vocabant. Huic Achmetes Bassa & Belesbejus sive præfectus Romeliæ cum aliis primioribus viris vehementer auctores erant, ut Archiepiscopo, quem virtutis & religionis causa pessime oderant, vivo videntique pellem detrahi juberet. Abnuvit ille quidem, decrevitque, cum habitu, cultuque ecclesiastico indutum ducere in triumpho; postea, mutata voluntate, pollicitus est ei libertatem, si eam vellet emere quinque ac viginti millibus aureorum Venetorum. Cognitum deinde est a captivis, qui eo memorabili die, quo Turcæ victi profligatique sunt navali apud Echinadas prælio, die nimirum septimo mensis Octobris anni 1571., libertatem recuperarunt, nunquam destitisse Archiepiscopum, quamdiu in vinculis fuit, horari tum captivos ad arumnas patienter ferendas, tum juvenes ad constantiam in retinenda religione, quos Turcæ ad defectionem sollicitabant; & præterea vitandi otii, pique cujusdam exercitationis causa solitum fuisse corollas ad colendam implorandamque Desiparam Virginem & funiculis conficere, & minoribus majores nodos interponere, unum decimo cuique, quibus oratio dominica, & salutatio angelica designabatur. Exemplo & auctoritate miseris illos continuit, ne a Fide ad Turcicam impietatem desciscerent. Quo die pugnatum est, jussus navis tabulatum descendere post eladem acceptam a Turcis interfectus est, ne in libertatem vindicaretur. Socium habuit & captivitatis, & mortis Nicolaum Brunum fratris filium annos novem natum supra viginti, jam equitum præfectum, miræ fortitudinis adolescentem. Hunc diu minis, illecebrisque tentatum, ut religionem proderet, ab Archiepiscopi convictu & latere Turcæ disjunxerant, ut facilius ad impiam eorum sectam pertrahere possent; verum illius constantia acrius, crudeliusque furentes eodem die piissimum juvenem obtruncarunt.

^{rom} ^{opla} E Joannis interitu ingens damnum accepit universa Albania, ejusque mortem diutino plangore & longa lamentatione Catholici Albanenses prosecuti sunt; cumque ob illorum temporum difficultates diutius, quam par erat, novi Archiepiscopi electio differretur, missus est Romam an. 1575. Theodorus quidam presbyter, qui totius gentis Serblianæ nomine impetraret a Pontifice Antibarensis in locum Joannis Antistitem. Verum, re maturius perpensa, nec assensum præbere Illirici Sacri Tom. VII.

Theodori postulationi, nec omnino Episcopali honore & adjumento eam provinciam privare constituit Pontifex; creatusque Episcopus fuit ipse Theodorus, qui interea Antibarensis Ecclesiam administraret; at biennio post vitam finivit. Hoc autem temporis intervallo Turcæ palatium Archiepiscopale occuparunt, & licet intactis templis libertas esset Christianis omnia divini cultus officia exsequendi, e fundis tamen, ac bonis ecclesiasticis plurima diripuerunt. Anno 1578. rursus ad Gregorium XIII. Pontificem missi cum literis a Serblianis, qui novum Archiepiscopum postularent, & literarum hoc est exemplum descriptum e Romano tabulario Arcis S. Angeli arm. VII. caps. II. num. 10., in quibus illius Ecclesiæ status exponitur, & quem vehementer expeterent, Antistes nominatur.

^{Status E} ^{sia Antib} ^{sis.} *Antibaris urbs Epiri mille passus quatuor distat a mari, Archiepiscopali dignitate præstans, & Primatu in Serblie regno, cujus postremus Antistes fuit Joannes Brunus. Ad hunc, quoad Ecclesiam suam gubernavit, Cbrissiani omnes, qui in Turcica regione degunt, itique Romane religionis ac ritus non e Serblia solum, sed etiam e Macedonia, & Episcopi ipsi, ubi opus eras, accurrebant; qui vero remotiores erant, per alios Episcopos invisero ipse solebat, ne divini verbi, neque sacramentorum administri illis desissent. Sed, eo vita functo, Serbliani humano quovis destituti præsidio Theodorum quemdam presbyterum, & animarum curatorem orantes adierunt, ut a Pontifice Episcopum aliquem impetraret. Is vero, cum Romam venisset anno 1575., Antistes consecratus fuit, & in Serbliam rediens plurimum adjumenti iis gentibus attulit. Alexii morabatur, qua ex urbe Episcopatum reditum pars illi obvenerat, pars ab urbe proxima Scodra; & anno 1577. mense Majo vita excessit. Igitur cum Macedonia pagos omnes incolans Christiani, eorumque in catholica religione cultui presbyteri, nedum Episcopi, desint, utile valde foret, si quem Pontifex Archiepiscopum illis præficeret, qui metropolitico jure Macedoniam regeret, ejusque incolis opem ferre posset. Sedes illi opportuna Alexium aut Scodra, vel in Ragusina ditione, baud tamen in urbis Venetorum, qui liberius in Turcicam regionem queat excurrere. Illud omnino necesse est, vir sit optima indolis ac prudens, qui vario illarum gentium ingenio sese accommo- det, præsertim cum & Turcis & Schismaticis vita sua ratio, atque doctrina probanda sit, ut utrorumque bonam existimationem sibi conciliet. Hoc munere dignus, eique obeunda aptus foret Bonifacius Episcopus Stagnensis vir prudentissimus, qui regiones illas probe noscit, Turcarum linguam callet, & ab iis gentibus summo in honore habetur. At, si is fortasse nolit, aut nequeat hujusmodi unum ferre, huic subeundo videtur idoneus F. Ambrosius Franciscane Minorum familie alumnus, qui proximo Judicis anno Romæ ad D. Petrum Pœnitentiarii munus gessit, iisque populis ap- pri-*

**Faksimile e zërit të Imz. Gjon Brunit marrë nga
Farlati, D. – Coleti, J.: *Illyricum sacrum*, t. VII, 1817 102-106**

Abstract

The present essay is an attempt to give encyclopaedic data on Msgr Gjon Bruni from Ulqin (lat. Johannes Brunius – Olchini) as the first martyr of Albanian origin, and as such recorded in the historical chronicles on the Albanian territories of the Roman Catholic Church. After a succinct account on his life and deeds, namely his ecclesiastic career in the post of the Archbishop of Antivari (1551-1571) and his participation in the Council of Trento, the author centres around the circumstances of his martyrdom which took place on 7 Oct. 1571. In his main work *Illyricum Sacrum* (vol. VII, 102-106) Rev. Farlati gives some interesting data on this martyr. On the other hand, further research on him as the possible author of a treatise in Latin on the then Rumelia has not given the desired results, thus leaving many questions unanswered for the time being.